

2023-10-09 Slutrapport för antikvarisk medverkan vid åtgärd på Lassas vallstuga och Hagas bärbre på

Våsbo fäbodar

Kulturresevat

Ovanåkers socken

Ovanåkers kommun

Gävleborgs län

Byggnadsvårdsbidrag

Länsstyrelsen Gävleborg diarienummer 10793-
2022/1499-2023

Beställare: Våsbovallarnas sambruksförening

MiGo: byggnadsvård

Innehållsförteckning

Sammanfattning s. 3

Administrativa uppgifter s. 4

Inledning s. 5

Restaureringens syfte och antikvarisk slutbedömning s. 6

Genomförda åtgärder – Hagas härbre, Västra Roteberg 6:1 s. 8

Genomförda åtgärder – Lassas vallstuga Västra Roteberg 10:6 s. 13

Karta över Våsbo fäbodas kulturresevat med de aktuella objekten markerade.
©Lantmäteriet ordernummer 50105293_190001.

Sammanfattning

Våsbo fåbodområde ligger cirka 1,5 mil nordväst om centralorten Edsbyn, Ovanåkers kommun, och cirka 1 mil från byn Roteberg där hemgårdarna ligger. Inom fåbodområdet finns det sju vallrutor som tillhör gårdarna Lassas, Skomakra, Haga, Olols, Juggas, Emmans och Stocka. De fyra första ingår i kulturreseptatet Våsbo fåbodan.

En ansökan om dispens att byta takmaterial på Lassas vallstuga beviljades av Länsstyrelsen Gävleborg den 17 februari 2023 (dnr 1499-2023), och ansökan om byggnadsvårdsbidrag beviljades den 20 februari 2023 (diarienummer 10793-2022).

Under augusti–september 2023 utfördes arbetet på plats i Våsbo av Lassas byggnadsvård AB. Slutbesiktning genomfördes den 15 september 2023 då flera representanter för sambruksföreningen deltog, liksom Inga Blennå från Länsstyrelsen Gävleborg, Martin Karlsson, Robin Sörensen och Johan Weglin från Lassas byggnadsvård AB, Anette Lund från Contexto AB och Mimmi Göllas från Migo byggnadsvård i Edsbyn AB.

Inom uppdrag ingick för Lassas byggnadsvård att köpa in fyra arkivlådor, som nu finns utplacerade på respektive vall.

GENOMFÖRDA ARBETEN

Haga

- Liten lagning av härbrets timmerunderrede och justering av grunden.
- Nyttillverkning av ”vinnandon”, hävarm till brunnen.

Lassas

- Omläggning av tak till galvaniserad pannplåt på vallstugan. Plåten lades över ett spåntak från 2003.
- Nyttillverkning av ”vinnandon”, hävarm till

brunnen.

Fyra arkivlådor (en till vardera vallruta) har införskaffats där olika byggnadsdelar från byggnadsrestaureringar ska sparas.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Avvikelse från planerade arbeten

En avvikelse från åtgärdsförslaget var att alla tre klivplankorna byttes ut i svalen i härbret på Hagas vallruta. Nu ersattes de tre befintliga av två bredare.

På Lassas vallstuga spikades en oljehärdad board över spåntaket, vilket inte fanns med i åtgärdsförslaget. Fastighetsägaren och entreprenören ville ha boarden och länsstyrelsen har, enligt utsago, tidigare accepterat detta även på byggnadsminnen.

Planeringen för besök av antikvariskt medverkande fungerade inte, utan det första besöket gjordes först i samband med slutbesiktningen. Därmed tappade vi några beslut som skulle ha diskuterats och tagits gemensamt. Detta har dock inte påverkat kulturvärdena negativt, utan arbetena är mycket väl utförda.

Antikvarisk slutbedömning

Arbetena är utförda i enlighet med villkoren angivna i bidragsbesluten med diarienummer 1499-2023 och 10793-2022, med de avvikelser som redovisats ovan samt tillkommande arbeten.

Arbetena är mycket väl utförda och därmed godkända för utbetalning.

Mimmi Göllas, 2023-10-09

Administrativa uppgifter

Fastighet

Haga, Västra Roteberg 6:1 – härbre

Lassas, Västra Roteberg 10:6 – vallstuga

Fastighetsägare

Våsbovallarnas sambruksförening

c/o Patrik Uhras

Länsstyrelsens handläggare

Inga Blennå, Kulturmiljö, Länsstyrelsen
Gävleborg

Entreprenör

Bygg

Lassas byggnadsvård AB, Bollnäs

Antikvarisk medverkan

Migo byggnadsvård i Edsbyn AB

Tid för genomförande

Juni och augusti–september 2023

Besiktningssunderlag

2022-12-06 Migo byggnadsvård i Edsbyn AB

Länsstyrelsens beslut

2023-02-17 dispens dnr 1499-2023

2023-02-20 bidrag dnr 10793-2022

Antikvarisk medverkan

1. 2023-09-15 Slutbesiktning

Slutrapport

2023-10-09 Migo byggnadsvård i Edsbyn AB

Korrektur och språkgranskning

Margareta Krause, Smens översättning &
språkgranskning, Edsbyn

Foto

Mimmi Göllas, Migo byggnadsvård i Edsbyn
AB, där inte annat anges

Inledning

BAKGRUND

Våsbovallarnas sambruksförening arbetar kontinuerligt med vård och underhåll av byggnaderna inom kulturresevatet Våsbo fäbodrar. Under 2023 genomfördes åtgärder på två byggnader: vallstugan på Lassas vall och härbret på Hagas vall. Ansökan omfattade även nytillverkning av ”vinnandon”, dvs. brunnarnas hävarmar, på Haga och Lassas.

En ansökan om dispens att byta takmaterial på Lassas vallstuga beviljades av Länsstyrelsen Gävleborg den 17 februari 2023 (dnr 1499-2023), och ansökan om byggnadsvårdsbidrag beviljades den 20 februari 2023 (diarienummer 10793-2022).

Arbetet påbörjades på våren då virke till klivbrädorna i Hagas härbre synades ut och avverkades. Under augusti–september utfördes arbetet på plats i Våsbo av Lassas byggnadsvård AB genom Robin Sörensen och Johan Weglin samt arbetsledare Martin Karlsson.

Slutbesiktning genomfördes den 15 september 2023 då, förutom Inga Blennå från Länsstyrelsen Gävleborg, flera representanter för sambruksföreningen deltog: Martin Karlsson, Robin Sörensen och Johan Weglin från Lassas byggnadsvård AB, Anette Lund från Contexto AB och Mimmi Göllas från Migo byggnadsvård i Edsbyn AB.

Inom uppdraget ingick det för Lassas byggnadsvård att köpa in fyra arkivlådor (en till vardera vallruta) där delar från restaureringarna ska sparas. Dessa finns nu utplacerade på respektive vall.

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Våsbo fäbodområde ligger cirka 1,5 mil nordväst om centralorten Edsbyn, Ovanåkers

kommun, och cirka 1 mil från byn Roteberg där hemgårdarna ligger. Vallområdet ligger på en sluttning som utgör södersidan av ett mindre bergskrön, norr om sjön Norra Våsen. Inom fäbodområdet finns det sju vallrutor som tillhör gårdarna Emmans, Lassas, Skomakra, Haga, Olols, Juggas och Stocka. De två sistnämnda ligger närmast sjön, medan Emmans ligger högst på krönet. Övriga fyra ligger samlade i mitten och utgör ett välbevarat fäbodområde med betade marker, fastbandhagar och många timmerbyggnader. Våsbo är en genuin fäbodmiljö med få motsvarigheter när det gäller byggnationen eftersom bara någon enstaka byggnad har tillkommit och bara ett fåtal har försvunnit sedan fäbodbruk bedrevs på varje vallruta. Vallbäcken rinner genom fäbodområdets lägre delar ned mot Norra Våsen. Byggnaderna ligger på höjden i nordöstlig–sydvästlig riktning med odlingsmark med lador i sluttningen åt sydväst.

Våsbo fäbodrar finns utförligt redovisade och beskrivna sedan tidigare, framför allt genom det arbete som gjordes inför bildandet av kulturresevatet.

KULTURHISTORISK VÄRDERING OCH GÄLLANDE SKYDD

Våsbo fäbodrar är kulturresevat och skyddas genom särskilda bestämmelser.

Restaureringens syfte och antikvarisk slutbedömning

RESTAURERINGENS SYFTE

Omläggningen av spåntak till plåt på Lassas vallstuga gjordes för att förebygga skador till följd av takläckage eftersom det finns rötskador i takspånet. På taket har det lagts galvaniserad pannplåt, lika som finns på ett stort antal byggnader inom vallområdet.

Lagningen och stabiliseringen av syllramen på Hagas härbre gjordes för att åtgärda en skada som på sikt kan försämrats. Härbret står på en ojämn stensamling och rötskadan i syllramen hade kunnat bidra till sättningar som gör att härbret välter av sina stolpar.

Målsättningen med det antikvariska uppdraget var att beskriva arbetsprocessen och dokumentera genomförda arbeten.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Länsstyrelsens villkor

Länsstyrelsen Gävleborg har genom beslut daterat den 17 februari 2023 beviljat dispens (dnr 1499-2023) till åtgärden under vissa villkor. Villkoren är att:

- Projektet ska genomföras enligt ansökan dnr 10793-2022 och i enlighet med där i bifogat åtgärdsförslag.
- Sökanden ska dokumentera och rapportera i enlighet med beslut till vård av värdefull kulturmiljö: Kulturreseptatet Våsbo fäbodard, Ovanåkers socken och kommun, dnr 10793-2022.

Länsstyrelsen Gävleborg har genom beslut daterat den 20 februari 2023 beviljat bidrag (dnr 10793-2022) till åtgärden under vissa villkor. Villkoren är som följer:

- Insatserna ska utföras i överensstämmelse med ansökan. Alla väsentliga ändringar av utförandet ska godkännas av Länsstyrelsen.

- Insatserna ska vara påbörjade, och meddelande om detta ska ha kommit in till Länsstyrelsen senast 2023-05-31 för bidrag med utbetalningsår 2023

- Om inte insatserna har påbörjats och om inte meddelande om detta har kommit in i tid kan Länsstyrelsen upphäva sitt beslut. Detta innebär att pengarna kan omfördelas till annan sökande. Meddelande om arbetets start kan lämnas till Länsstyrelsen genom ett mejl eller per telefon.

- Arbetena ska ske under antikvarisk medverkan av expert med nödvändig kompetens.

- Den antikvariske experten ska följa arbetet och lämna anvisningar, delta i byggmöten och besiktningar. Närmare villkor för antikvarisk medverkan finns i bifogad bilaga.

- Fastighetsägaren ska kalla Länsstyrelsen till antikvarisk slutsyn av arbetena. Den antikvariske experten ska medverka vid detta tillfälle.

- Arbetena ska sammanfattas i en rapport enligt Länsstyrelsens rapportmall 2023. Rapporten ska sändas till Länsstyrelsen i digitalt format senast tre månader efter slutfört arbete.

- Omedelbart efter slutbesiktningen ska antikvarien meddela i slutbesiktningssintyg om arbetena är antikvariskt godkända.

- Den redovisning för bidragets användning som lämnas till Länsstyrelsen får Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet tillgängliggöra för allmänheten inom ramen för myndigheternas verksamhet.

Avvikelser från planerade arbeten

En avvikelse från åtgärdsförslaget var att alla tre klivbrädorna byttes ut i svalen i härbret hos Haga. Tanken var att de två yttre skulle bytas, medan den inre skulle sparas. Nu ersattes de tre befintliga av två bredare.

På Lassas vallstuga spikades en oljehärdad board över spåntaket, något som inte fanns med i åtgärdsförslaget. Undertecknad har inte varit med om att lägga board på spåntak under plåt tidigare på överloppsbyggnader. Prioriteringen har alltid varit att spånen ska kunna torka, både uppåt och nedåt, och därmed kunna hantera kondens. Fastighetsägaren och entreprenören ville ha boarden och enligt utsago har Länsstyrelsen tidigare accepterat detta på byggnadsminnen.

Planeringen för besök av antikvariskt medverkande fungerade inte, utan det första besöket gjordes först i samband med slutbesiktningen. Därmed tappade vi några beslut som skulle ha diskuterats och tagits gemensamt. Detta har dock inte påverkat kulturvärdena negativt, utan arbetena är mycket väl utförda.

Antikvarisk slutbedömning

Arbetena är utförda i enlighet med villkoren angivna i bidragsbesluten med diarienummer 1499-2023 och 10793-2022, med de avvikelser som redovisats ovan samt tillkommande arbeten.

Arbetena är mycket väl utförda och därmed godkända för utbetalning.

Genomförda åtgärder – Hagas härbre, Västra Roteberg 6:1

Grundstenar och syllram

Beskrivning

Härbret byggdes troligen 1828 (inskriftion vid ingången) och har senare flyttats och höjts med ett antal stockvarv. En dendrodatering kan visa när höjningen utfördes.

Spåntaket på härbret lades om 2022, och fastighetsägarna uppmärksammade oss då på att det inte står stadigt. Därför gjordes en närmare undersökning.

Syllramen har två stockar som byttes ut på 1990-talet och det är därför extra viktigt att bevara de originalstockar som är kvar.

Skador

Rötskada i syllramens hörn BC. Skadan är placerad inne i stocken så det omgärdande höljet är fortfarande bärande. Skadan är koncentrerad till stockens ytterände, medan den är frisk i resterande del och i hörnet mot CD.

Grunden av stenar är ojämn, och i hörn DA är anläggningen mot sten dålig, vilket medför risk för att den halkar av vid lyft och åtgärd.

Genomförda åtgärder

- Grundstenarna justerades så att underredet vilar stabilt och belastar grunden i alla hörn.
- Rötskadan i hörn BC åtgärdades genom en lagning där befintlig frisk del av syllramen sparades, medan en ny knutskalle tillfördes. Knutskallen skarvades ihop, in i den friska delen av stocken.

Golv i gavelsvale

Beskrivning

Härbret har en något annorlunda lösning med golvet. Golvplankorna ligger från långsida till

långsida och är infällda i en fals i mushyllan. Det är vanligare att golvet ligger infällt eller mellan de nedre timmervarven. Klivplankorna i gavelsvalen, utanför ingången, är på samma sätt infällda i mushyllan.

Klivplankorna är, liksom golvplankorna, grova och självbärande i sin längd. De har tagits fram genom spräckning.

Skador

Det var rötskador i klivbrädornas ändar som ligger an mot syllramen, och längs långsidan mot svalbalken. Det gungade när man klev på dem.

Genomförda åtgärder

- Spräckning av furustock till två klivplankor till gavelsvalen. Bilning av över- och undersidorna för att få en likadan yta som befintligt.

Spräckningen utfördes under en workshop på Våsbo den 16 juni 2023 där timmerman Daniel Eriksson från Karlskoga handledde.

Workshopen dokumenteras genom filmning. Workshopen och dokumentationen bekostades av Länsstyrelsen Gävleborg (dnr 10794-2022) inom ramen för ett pågående forskningsprojekt.

En avvikelse från åtgärdsförslaget var att alla tre plankorna byttes ut. Tanken var att de två yttre skulle bytas, medan den inre sparades. Nu ersattes de tre befintliga av två bredare.

”Vinnandon”

Hävarmen vid brunnen nytillverkades av virke som tagits fram av fastighetsägaren. Stolpen tillverkades av fura, medan hävarmen tillverkades av gran. ”Vinnandonet” har samma utförande som det som stod där tidigare.

Genomförda åtgärder – Hagas härbre, Västra Roteberg 6:1

2022-09-09: Det var rötskador i den bakre syllramens ena hörn.

2022-09-09: Rötskadan gör att timret pressas samman.

2023-09-15: Underredet har lagats och fått en ny knutskalle.

2023-09-15: Återstoden av underredets stock är bevarad.

Genomförda åtgärder – Hagas härbre, Västra Roteberg 6:1

2023-09-15: Härbret på Hagas vall efter lagning av skada och justering av stengrunden.

2023-09-15: Grunden har justerats under hörnet.

2023-09-15: En av delägarna, Gunnar Nyberg (till höger), tillsammans med Robban Sörensen och Johan Weglin.

Genomförda åtgärder – Hagas härbre, Västra Roteberg 6:1

2023-06-16: Inför en klyvningsworkshop togs de gamla klivbrädor fram.

2022-10-04: Den yttre brädan var skadad, medan den inre skulle undersökas närmare innan ev. byte.

2023-09-15: De tidigare klivbrädorna har ersatts av två nyttillverkade som kluvits fram ur stock och bilats.

2023-09-15: Klivbrädorna är av furu, lika som de som låg där tidigare.

Genomförda åtgärder – Hagas härbre, Västra Roteberg 6:1

2023-09-15: Nyttillverkat "vinnandon" på Hagas vallruta.

Genomförda åtgärder – Lassas vallstuga, Västra Roteberg 10:6

Tak

Beskrivning

Spåntaket på vallstugan spikades 2003 (lst dnr 434-644-03) och arbetena finns redovisade i ett slutbesiktningsintyg från Mimmi Göllas, Propus AB, daterat 2003-11-09.

På taket låg då ett eternittak över ett hyvlat spåntak och avsikten var att få bort eterniten och få ett spåntak som passade bra in i helhetsmiljön.

Skador

De handspåntade furuspån som spikades 2003 är av samma typ som spikats på ett stort antal byggnader de senaste 20 åren. Det har visat sig att det är olika hållbarhet på takspånen. Vissa tak kan ligga länge utan att påverkas, medan andra får rötskador tidigt. Helt avgörande är halten kärnved, men det kan också finnas någon kvalitetsfaktor som vi inte har dokumenterat.

Från vinden konstaterades det att det var rötskador i takspånets splintved och hål rakt ut på enstaka ställen.

Förslaget var att lägga en pannplåt över befintligt spåntak så att spånets kan torka upp och bli en fin undersida som är synlig från vinden.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER

- Befintligt spåntak sparades under plåttaket. De yttre spånvarvet (som ligger över vindskivorna på gavlarna) togs bort för att möjliggöra byte av vindskivorna.
- En oljehärdad masonit lades ovan takspånen.
- Ny taktäckning av galvaniserad pannplåt skruvades i läkten. Plåten riktades efter

takfallen som var ur vinkel och drogs ut över vindskivorna (inga vattplåtar).

- Plåtnockar skruvades på nocken.
- Nya vindskivor av bandsågat furuvirke spikades på gavlarna.
- En ny ränna av galvaniserad plåt monterades längs hela baksidan.
- Nytt skorstensbeslag av galvaniserad plåt tillfördes taket.

En avvikelse från åtgärdsförslaget är att en oljehärdad board spikades över spåntaket på Lassas vallstuga, något som inte fanns med i åtgärdsförslaget. Undertecknad har inte varit med om att lägga board på spåntak under plåt tidigare eftersom det har varit prioriterat att spånets ska kunna torka både uppåt och nedåt. Fastighetsägaren och entreprenören ville ha boarden och enligt utsago har Länsstyrelsen tidigare accepterat detta på byggnadsminnen.

”Vinnandon”

Hävarmen vid brunnen nytillverkades av virke som tagits fram av fastighetsägaren. Stolpen tillverkades av fura, medan hävarmen tillverkades av gran. ”Vinnandonet” har samma utförande som det som stod där tidigare.

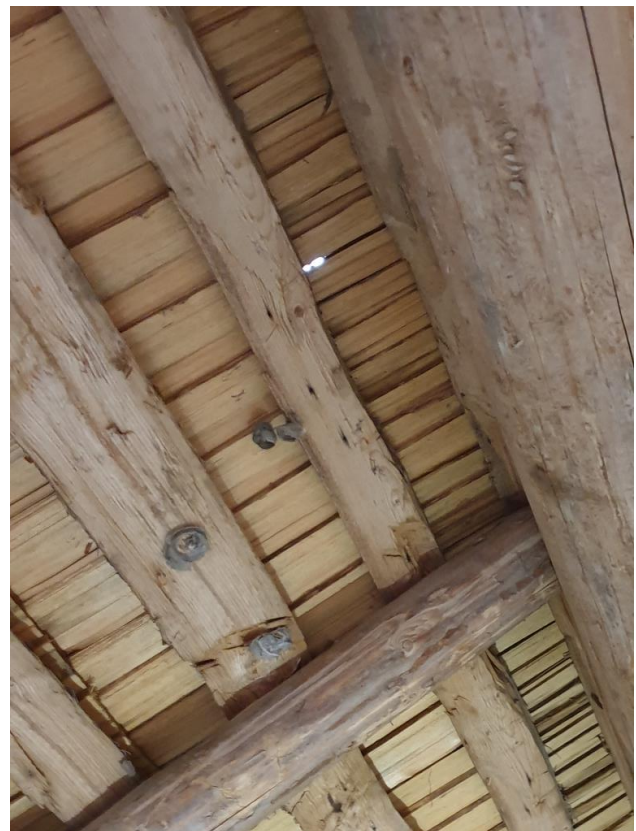
Genomförda åtgärder – Lassas vallstuga, Västra Roteberg 10:6

2022-10-13: Lassas vallstuga har en vind som delvis är inredd och delvis är öppen utan skivtäckning. I den öppna delen syntes rötskador i takspånet från 2003.

2022-10-13: Splintveden har sugit i sig vatten, och spånen har mörknat av begynnande röta.

2022-10-13: På ett antal ställen är det hål rakt ut. Det är dock inte ett så allvarligt problem eftersom det sällan blir stora läckage, men det är en indikator på att åtgärd behövs.

Genomförda åtgärder – Lassas vallstuga, Västra Roteberg 10:6

2023-09-15: Södra takfallets pannplåt.

2023-09-15: För att passa utskäftet på gaveln klipps plåten, och kanten viks upp under rillan så att vatten inte ska kunna rinna in trots den vertikala skarven (röd pil).

2023-10-09

2023-09-15: Plåten har släppts ut ordentligt så att en droppnäså bildas. Några hängbrädor monterades inte, utan hela takupbyggnaden lämnas öppen och synlig.

Genomförda åtgärder – Lassas vallstuga, Västra Roteberg 10:6

2023-09-15: En ny hänggränna monterades längs hela baksidans takfall, lika som tidigare. Nya skorstensbeslag monterades.

2023-09-15: Takfallen var ur vinkel med någon dryg decimeter så plåtarna fick anpassas för att inte sticka ut i gavelutskäftet.

2023-09-15: I arkivlådan har delar från takomläggningen sparats.

Genomförda åtgärder – Lassas vallstuga, Västra Roteberg 10:6

2023-09-15: Nyttillverkat "vinnandon" på Lassas vallruta.

